

**OBNOVME
GEMER**

Strategický plán pre prácu s rómskymi komunitami na Gemeri

Obnovme Gemer, n. o., 2020

1. CIEĽOVÝ REGIÓN

Primárny región fungovania organizácie Obnovme Gemer je – ako vyplýva aj z mena organizácie – región Gemer. Ten v súčasnom ponímaní pozostáva z troch okresov: Rimavská Sobota (RS), Revúca (RA) a Rožňava (RV), ktoré sú rozdelené do dvoch krajov: RS a RA sú súčasťou Banskobystrického samosprávneho kraja (BBSK), pričom RV bolo pridelené do Košického samosprávneho kraja (KSK). Ďalej, niektoré časti gemerského regiónu organicky splývajú s okolitým krajom, napr. vo východnej časti okresu Lučenec (LC) – tzv. Filakovský mikroregión (FI) –, ktoré sa tak stávajú dôležitou súčasťou akejkoľvek rozvojovej stratégie v regióne.

To, že región je rozdelený medzi dvoma krajmi, výrazne komplikuje prácu, nakoľko všetky projekty, ktoré presahujú cez tento región, musia rátať s dvojitou administratívou, t.j. s negociáciou s BBSK aj KSK. Gemer nečelí rozdeleniu prvýkrát: štátna hranica medzi Maďarskom a Slovenskom prechádza cez tento región, s hraničnými prechodmi v obciach Tachty, Lenartovce, Kráľ a Kečovo.

Dôležitosť integrácie týchto územných celkov potvrdzuje nielen fakt viacerých cezhraničných integračných projektov, ale aj úsilie o vytvorenie spoločnej turistickej organizácie, OOCR Gemer, pôsobnosť ktorej prechádza cez hranice krajov.

Z tohto vyplýva, že definujeme región našej práce ako oblasť hraničená mestom Filakovo na západ, Muránskou Planinou na sever, horským prechodom Soroška na východ, a štátnou hranicou smerom na juh.

2. OBYVATEĽSTVO CIEĽOVÉHO REGIÓNU

V tomto regióne žije dokopy cca. 205 tisíc obyvateľov (RS – 85 tis., RV – 60 tis., RA – 40 tis., FI – 20 tis.). Ide o etnicky výrazne zmiešaný región. Maďarské obyvateľstvo tvorí (podľa modifikovaných odhadov sčítania z roku 2011) okolo tretinu obyvateľstva (71 tis.), prevažne v južných častiach okresov. Mestá s výraznou maďarskou populáciou sú Rimavská Sobota (30 %), Rožňava (20 %), Filakovo (54 %) a Tornaľa (58 %). Maďarské obyvateľstvo má svoje vlastné inštitúcie, t.j. maďarské školy, škôlky, dvojjazyčné úrady, festivaly, kultúrne spolky a pod. Jazyková hranica je najľahšie definovateľná hlavným ťahom Košice – Bratislava (cesta prvej triedy č. 16). Na juh od tejto cesty sú prevažne obce s maďarským obyvateľstvom, a na sever od neho, sú prevažne Slováci.

Rómske obyvateľstvo tvorí v tomto regióne okolo 30 % obyvateľstva (63 tis.). Rómovia žijú v takmer každej časti tohto regiónu, vrátane dedín aj miest, juhu aj severu, západu aj východu. Najväčšie koncentrácie rómskeho obyvateľstva sú v mestách Rimavská Sobota (4000), Filakovo (3500), Tornaľa (2200), Rožňava (2200), Revúca (2100), Dobšiná (2000) a Hnúšťa (1800). Región je špecifický aj v tom, že sa tu nájde obrovský počet obcí s rómskou majoritou, až 59, v najväčšom podielom tohto obyvateľstva v obciach Sútor (99 %), Barca, Cakov a Šivetice (po 96 %). Takéto obce sú špecifické pre južnú časť regiónu, t.j. pre maďarsky hovoriacu časť. Výraznejšie osady nájdeme skôr v severnej a východnej časti regiónu. Také sú napríklad Tábor v Krásnohorskom Podhradí (1100 ob.), Dúžavská cesta („Čierne mesto) v Rimavskej Sobote (1100 ob.), Dedičná ulica v Dobšinej (600 ob.) či Rúbanka v Muránskej Dlhej Lúke (450 ob.).

**OBNOVME
GEMER**

Treba zdôrazniť aj fakt, že nie je možné mechanicky si prirábať maďarské a rómske obyvateľstvo ako navzájom sa vylučujúce. Väčšina tu žijúcich Rómov, okolo 60 % z nich (38 tis.), sú tzv. maďarskí Rómovia, alebo maďarsky hovoriaci Rómovia. Sú koncentrovaní v obciach na juh od hlavného ťahu, tam, kde aj majoritné obyvateľstvo prevažne používa maďarský jazyk. Ak teda berieme týchto ľudí do úvahy, tak menšinové obyvateľstvo regiónu vychádza takto: 38 tisíc maďarsky hovoriacich Rómov, 33 tisíc Maďarov-nerómov, 25 tisíc Rómov-nemaďarov.

Obyvateľstvo tohto regiónu je poznačené negatívnymi demografickými trendmi, keďže región charakterizuje starnutie obyvateľstva, ako aj odliv mladých z regiónu, najmä z dôvodu nízkeho infraštruktúrneho rozvoja, ako aj neprítomnosti adekvátnych pracovných miest. Naopak rómske komunity sú charakterizované dynamickým populačným rastom. Pochopenie tohto faktu ako hrozby („Rómovia prevalcujú bielych“) alebo ako možnosti (Rómovia ako pracovná sila) je kľúčovou polemikou pri tvorení verejnej mienky o Rómoch v regióne.

3. ZAMESTNANOSŤ A VZDELÁVANIE

Región Gemer je dlhodobo na čele zoznamu nezamestnanosti na celom Slovensku. V januári 2020 úroveň nezamestnanosti bola 15 % v RS, 13 % v RA, 13 % v RV. Ide o výrazne vylepšené údaje v porovnaní s rokom 2016, kde sme napríklad videli 27 % v RS, 21 % v RA a 22 % v RV. Situácia s pandémiou COVID 2019 opäť ohrozuje aj tento posun.

Najdôležitejším dôvodom masívnej miery nezamestnanosti je neprítomnosť adekvátnych pracovných miest, a to z dôvodu nepripojenosti regiónu na sieť diaľnic. Je to dedičstvo Mečiarizmu, kedy sa rozhodlo o vybudovaní hlavného cestovného ťahu medzi Bratislavou a Košicami cez hornatý sever, a nie cez južné doliny. Výsledkom je, že 30 rokov po Nežnej revolúcii je temer nemožné nájsť väčšieho investora, ktorý by bol ochotný otvoriť si prevádzku na Gemeri. Nie je to možné riešiť ani investičnou pomocou, nakoľko vzdialenosť od diaľnic je „nezaplátiteľne“ veľká. Navyše región je odrezaný od diaľnic horskými prechodmi ako sú Soroška, Muráň a ďalšie. Chýba aj prepojenie smerom na juh, kde Maďarsko už buduje rýchlostné cesty k hraniciam pri meste Salgótarján.

Ďalším problémom pri riešení zamestnanosti je nízka kvalifikácia pracovnej sily, ktorá ostáva v regióne. Je to spôsobené systematickým zanedbaním práce s rómskymi komunitami v regióne, resp. uspokojením sa s nižšou vzdelanostnou úrovňou tejto skupiny. Toto sa nám začína rýchlo pomstiť, aj keď treba povedať že situácia sa pomaly zlepšuje.

**OBNOVME
GEMER**

V tejto súvislosti treba spomínať chýbajúce predškolské kapacity najmä v obciach s rómskymi komunitami, čo spôsobuje systematické problémy na úrovni uplatnenia sa v základných školách. Deti sa v podstate selektujú na dve vzdelávacie dráhy: 1. bez škôlky, potom do špeciálnej školy (špeciálnej triedy, špeciálnej výchovy na základnej škole...), a potom rýchle opustenie školského systému, resp. možný nástup na stredné odborné učilište; 2. škôlka, základná škola, stredná škola s maturitou resp. stredná odborná škola, a potom zamestnanie sa na otvorenom trhu práce. Preto je extrémne dôležitá investícia do predškolského vzdelávania.

Problém zamestnanosti riešili intenzívnym a koncentrovaným spôsobom akčné plány pre najmenej rozvinuté okresy (NRO), od roku 2015 a do roku 2021. Ide o konkrétne opatrenia a peňažné zdroje na zvýšenie zamestnanosti v regióne. Naša organizácia sa aktívne zapojila do realizácie tohto akčného plánu.

4. BÝVANIE A ZDRAVIE

Dost veľká časť regiónu Gemer sa dá charakterizovať ako post-industriálne, alebo post-agrárne územie. To znamená, že vo veľkých úsekoch regiónu vidíme úpadok priemyselnej výroby nielen v porovnaní so socialistickým obdobím, ale v niektorých prípadoch aj s 19. storočím. Toto spôsobuje úpadok počtu obyvateľov, výšky priemernej mzdy, kvality života a na konci dňa, aj kvality bývania.

Ako príklad môžeme uviesť mikroregión Ratková – bývalý okres Ratková. V 26 obciach a obecných častiach tohto regiónu evidujeme koncom 18. storočia (v roku 1784) 8592 obyvateľov, koncom 19. storočia (v roku 1900) 8311 obyvateľov, v roku 1970 ale už iba 6815 obyvateľov a v roku 2011 už iba 3804 obyvateľov. Znamená to, že tento mikroregión má v porovnaní s koncom 18. storočia už iba 45 % obyvateľstva, a to tak, že z toho až 50 % tvoria Rómovia. Ak sa berie iba nerómske obyvateľstvo, to padlo na štvrtinu populácie v porovnaní s rokom 1784.

Tento úpadok sa nastal vo viacerých vlnách. Najprv odpadlo baníctvo, a to už prevažne v 19. storočí (aj keď niektoré bane, napr. Nižná Slaná, ostali v správe do najbližšej minulosti). Po ňom ostalo masívny objem baníckej technológie, ktoré bolo sčasti rozobraté, sčasti ale dodnes je v týchto obciach, a chátra. Do obecných častí prevažne obývaných baníkmi sa nasťahovali prevažne Rómovia, a vytvorili sa nové segregované osídlenia.

V ďalšej vlne kolaboval ťažký priemysel, s veľmi podobnými výsledkami ako baníctvo. Síce niektoré spracovateľské fabriky do dnes fungujú – napr. Jelšava –, iné dopadli presne tak, ako hore zmienené baníctvo. Obec Sirk je dobrým príkladom tohto vývoja.

Po Nežnej revolúcii nasledovali ďalšie odvetvia. Síce aj lesníctvo utrpelo veľké straty, úpadok v oblasti pôdohospodárstva bol priam kataklyzmický. Celé mikroregióny na juhu, nepoznačené baníctvom a priemyslom (ktoré boli koncentrované na sever), sledovali ostatný časti regiónu v úpadku do vyššej miery nezamestnanosti. Región, kde manuálna pracovná sila bola využitá v poľnohospodárstve úmyselne viac, ako inde v krajine, stratilo pracovné miesta

OBNOVME GEMER

v tisícoch. Síce po poľnohospodárstve nezostali také relikvie – priemyselné objekty – ako po ostatných odvetviach, ostali po nich prázdne a chudobné obce.

Tieto zmeny sa pritom ukazujú aj na všeobecnom výzore týchto obcí. Bohatá minulosť gemerského regiónu sa kombinuje s chudobnou prítomnosťou tak, že obyvateľstvo častokrát býva v honosných, krásnych, regionálne ozdobených budovách, ktoré sú ale v dezolátnom stave. Veľa ľudí opustilo región vcelku, a do ich prázdnych domov sa nasťahovali Rómovia z okrajov dedín. Na celom Gemeri poznáme dediny, kde – na rozdiel od niektorých iných regiónov – žije rómske obyvateľstvo v strede obce, v pôvodných sedliackych domoch, a bojuje s údržbou týchto objektov.

Tento vývoj ale má jeden pozitívny aspekt pre pamiatkarskú činnosť. Fakt, že porevolučné dekády neprispievali miestnej ekonomike znamená, že domy a verejné objekty sú síce v schátranom stave, ale nie sú prebudované, nesenzitívne renovované, zneužívané. Inými slovami, hrozí, že padne klenba, ale aspoň je to pôvodná klenba, ktorá sa dá zachrániť.

Gemer, ktorý bol pre turistov až do posledného obdobia takmer nepoznaná, čudné miesto, nadobúda v posledných dekádach status „novej Banskej Štiavnice“ – chodia sem intelektuáli z celej krajiny, vytvárajú sa nové iniciatívy, objavuje sa „stratený kraj“. Čierne diery, Gotická cesta, Kláštor Rožňava, Kaštieľ Betliar, Denník N v Rožňave sú iba selekcia z iniciatív, ktoré ťahajú do regiónu turizmus. Ide o jedinečný moment externého záujmu o tento región, ktorý navyše nemusí dlho trvať. Treba do využití na rozvoj turistického potenciálu regiónu, ako aj obnovu budovanej kultúry.

6. SPOLUNAŽÍVANIE

Gemerský región, už aj z dôvodu hore uvedených procesov, má trochu iné črty spolunažívania medzi národmi, ako napríklad Spiš. Síce nemecké obyvateľstvo sa nezachovalo ani tu, žije to ale zmiešané, slovensko-maďarsko-rómske obyvateľstvo. Navyše, životná úroveň týchto komunít je v nejednej obci veľmi blízko k sebe. Obydlia týchto skupín sú v niekoľkých obciach priestorovo zmiešané. Navyše, až do zreých 90. rokov bola väčšina rómskeho obyvateľstva zamestnaná, a pracovala spolu s nerómami.

Z tohto dôvodu, aj keď vzťah týchto komunít nie je ideálna, sú lepšie podmienky na ich zmiernenie, ako v niektorých ďalších častiach Slovenska. Región síce pozná nacionalistické vášne, aj rasizmus proti Rómom, nie je to však nepremostiteľné. Je dôležité čeliť najčastejším výčitkám nerómskeho obyvateľstva smerom k Rómom. Veľa z nich má taký pocit, že kým „biele obyvateľstvo“ pracuje na tom, aby udržalo chátrajúci, krízový región nad hladinou divokej vody, Rómovia sa na systéme iba priživujú. Nepracujú, nestarajú sa o veci verejné, znamenajú iba ťarchu a do konca hrozbu. Prvý pohľad na niektoré obce s rómskym obyvateľstvom, s chátranou infraštruktúrou, veľkým počtom mladých a evidentne inaktívnymi obyvateľmi, akoby potvrdzuje tieto obavy a predsudky. Prax organizácií fungujúcich v regióne ale ukazuje niečo iné.

Naša partnerská organizácia PURT, funguje v gemerskom regióne už takmer dekádu. Robia malé projekty pre skrášenie dedín. Intervencie nadizajnujú rómski aktivisti, a potom to aj vykonajú. Na konci dňa nerómske obyvateľstvo týchto dedín uvidí, že situácia v obci nie je ľahostajná ani pre Rómom, a že do konca práve oni môžu byť zaujímavým a silným spojencom, ak chceme vytvoriť región, kde sa oplatí ostať a žiť. Výsledkom činnosti PURT je vylepšenie komunitných vzťahov

**OBNOVME
GEMER**

v obciach, a na konci dňa, aj v celom regióne. Zakladateľ organizácie PURT, Štefan Vavrek – ktorý je tiež v správnej rade našej organizácie – sa stal vôľou miestnych ľudí poslancom Národnej rady SR, ako iba druhý Róm v histórii.

PURT ukázal, že bojovať s rasizmom netreba „priamo“, čiže na úrovni protirasistických deklarácií. Aj tie sú síce v niektorých kontextoch dôležité, ale majú menší účinok na verejnú mienku v dlhodobom horizonte. Na druhej strane opatrenia, ktoré približujú k sebe rôzne skupiny obyvateľstva využívaním dobrých príkladov, majú oveľa silnejší a trvácnejší efekt.

7. DOTERAJŠIE AKTIVITY ORGANIZÁCIE OBNOVME GEMER

Základná myšlienka organizácie Obnovme Gemer je spojenie riešení hore uvedených problémov: situácie budovanej infraštruktúry na Gemeri, vysokej miery nezamestnanosti, nízkej vzdelanostnej úrovne uchádzačov o zamestnanie, turistického potenciálu regiónu v súčasnej dobe. Tiež to nadväzuje na úspechy organizácie PURT.

Chceme sa ďalej inšpirovať úspechom projektu Obnovy hradov pracovnou silou nezamestnaných, ktorá už takmer dekádu zachraňuje kultúrne pamiatky na celom Slovensku. V roku 2019 napríklad bolo obnovených 33 národných kultúrnych pamiatok (NKP) pracovnou silou 560 evidovaných nezamestnaných. Príbuzný projekt funguje na kaštieli Coburgovcov v Jelšave, kde funguje dielňa na obnovu kaštieľa „okolo seba“. Keďže však na Gemeri nenachádza veľký počet objektov NKP, a takmer žiadne obnoviteľné hrady, chceme ísť o úroveň nižšie, a obnoviť miestne pamätihodnosti.

Na základe tejto myšlienky vznikol prvý projekt organizácie Obnovme Gemer: **Obnova miestnych pamätihodností na Gemeri**. Tento projekt bol podporený z akčného plánu NRO Rimavská Sobota, ako aj z Úradu práce Rimavská Sobota. Touto podporou sme vedeli rozbehnúť rozsiahlu aktivitu, a dať dokopy základný pracovný tím našej organizácie: manažér, majster a 6 robotníci. Naši pracovníci pracujú, a budú pracovať do konca 2020 na miestnych pamätihodnostiach naprieč okresu Rimavská Sobota, a to najmä na obnove obecných objektov: obecné úrady, obecné múzeá, kríže, školy a škôlky, sochy, parky, iné pamiatky. Prvé intervencie organizácie, realizované do písania týchto riadkov, sa udiali v obciach Rakytínik (obnova obecného domu na účely vytvorenie múzea) a Barca (obnova kultúrneho domu).

Naši pracovníci sú uchádzači o zamestnanie z obcí gemerského regiónu. Všetci zamestnanci, okrem samotného manažéra, sú Rómovia. Popri práci nadobúdajú rôzne schopnosti a skúsenosti. Zároveň sa zúčastňujú aj formálnych tréningov, pri ktorých máme silného partnera, organizáciu Pro Monumenta. Do konca 2020 chceme byť aktívni v minimálne 10 obciach Rimavskosobotského okresu.

**OBNOVME
GEMER**

8. VÍZIA AKTIVÍT ORGANIZÁCIE

Obnovme Gemer

NA OBDOBIE 2021-2025

V roku 2020 sa budeme venovať projektu Obnova miestnych pamätihodností na Gemerí v okrese Rimavská Sobota. V prípade možnosti však chceme rozšíriť náš obzor o ďalšie aktivity.

A. Chceme zabezpečiť plynulé fungovanie organizácie aj po roku 2020 a vypršaní našich väčších grantov. Sme ochotní do toho investovať aj vlastné zdroje, zároveň hľadať ďalšie pre zachovanie fungovania organizácie minimálne do roku 2025. Chceme rotovať zamestnancov, ale zachovať si jadrový team a pritom pretrénovať čo najväčší počet znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie.

B. Chceme rozvíjať aktivity v oblasti mapovania, zachovania a spropagovania rómskej kultúry na Gemerí. Na účel tejto aktivity chceme sa uchádzať o financovanie z Ministerstva kultúry (program Kultúra marginalizovaných skupín obyvateľstva), a/alebo z Fondu na podporu menšinových kultúr. Cieľom tejto aktivity má byť lepšie spoznanie pamätihodností na Gemerí, zmapovanie a vytvorenie tzv. kultúrneho katastra na Gemerí, zdokumentovanie aktivít našej organizácie, ako aj propagovanie našich výsledkov, resp. kultúrnej rozmanitosti regiónu.

C. Rozšírenie pôsobnosti na ďalšie okresy. Naše súčasné aktivity sú viazané na okres Rimavská Sobota, v budúcnosti však chceme fungovať aj v ostatných gemerských okresoch. Preto budem hľadať zdroje financovania, ktoré nie sú

viazané na kraje – súčasná situácia, kde naši zamestnanci nemôžu prekročiť – aj vo všeobecnosti nezmyselne nakreslené – okresné hranice je absurdné.

D. Musíme rozvinúť naše aktivity smerujúce k miestnemu obyvateľstvu.

Naša dielňa v obci Král je fajn, ale nechodí tam nikto. Našich pracovníkov uvidia, iba ak sú vonku. Treba vytvoriť centrálu pri hlavnom ťahu, kde môžu si dať kávu všetci, ktorí idú okolo, a dozvedieť sa viac o našich aktivitách.

E. Náš plán je rozvíjať naše siete, a hľadať spoluprácu s ďalšími obcami v regióne.

V súčasnosti sme najviac aktívni v obciach, kde „priekopnícku“ prácu urobila organizácia PURT, ale chceme ísť za hranicami tohto regiónu, najmä smerom na Rožňavu (Gemerská Hôrka, Plešivec, Krásnohorské Podhradie) a smerom na Revúcu (Jelšava, Kameňany, Sirk). Chceme sa pripojiť k existujúcim miestnym iniciatívam, podporiť ich činnosť a zosieťovať ich aktivity.

F. Aktívne budeme bojovať proti tomu, aby všetky investície, ktoré idú do Gemerského regiónu, boli nasmerované iba do „populárnejších častí“, to jest, na sever od hlavnej cesty. Budeme hľadať možnosti na propagáciu pamätihodností aj v južnom regióne, ako aj na ich rozvoj.

G. Zároveň chceme spolupracovať na využívaní obrovského potenciálu Gotickej cesty. Nadviážeme spoluprácu s OZ Gotická cesta, aby sme vymysleli, ako lepšie zapojiť rómske komunity do prevádzky tohto unikátneho turistického skvostu.

H. Ak chceme vylepšiť situáciu, musíme robiť pre deti. Naši robotníci môžu byť ich vzormi pri výbere kariérnej dráhy. Musíme chodiť do škôl, aby nás spoznali, resp. deti môžu prísť si pozrieť naše aktivity (ak dovoľí COVID).

I. Naša organizácia má unikátny profil pri boji proti COVIDu. Môžeme sa do toho pridať obnovou hygienickej infraštruktúry vo verejnom priestore, ako aj obnovou domov, studní atď. Je obrovský priestor pre tieto aktivity, ktoré by mohli v budúcnosti tvoriť aj hlavný profil našej organizácie.

**OBNOVME
GEMER**

Rimavská Sobota, máj 2020
Vypracovala: Katarína Smatanová
Schválila: Správna rada Obnovme Gemer, n. o.
Podpísal: Anton Fabo